

PIOTR JAN OLIVI (1248–1298)
PRINCIPIUM DE CHRISTO,
MEDIO SCRIPTURAE¹

Pisanie *principium* w XIII wieku rozpoczynano zwykle od jakiegoś wersetu lub fragmentu z Biblii². Gdyby zachować pierwotny tytuł powyższego wstępu do studiowania Biblii przez Piotra Jana Oliviego, brzmiałby on następująco: *Ingrederere in medio rotarum!* Te pierwsze słowa w *principium* zostały zaczerpnięte z księgi proroka Ezechiela 10, 2: *Wejdz w środek kół, które są pod cherubami, i napełnij twoje ręce żarzącymi się węglami, które są pomiędzy cherubami, i rozrzuć je nad miastem!*³.

Rozpoczynając tym werselem biblijnym tekst wstępu do Pisma, egzegeta przygotowywał swoich studentów franciszkańskich do zrozumienia tematyki czwartego *principium*. W ten sposób wprowadzał ich zarówno w treść, jak i strukturę literacką swojego *introitus*. Mistrz pragnął razem z braćmi zakonnymi wejść w środek kół, następnie napełnić swoje ręce rozżarzonymi węglami i rozrzuć je nad miastem. W kolejnych paragrafach Olivi wyjaśnił swoim słuchaczom, co oznaczają te trzy metaforyczne i zarazem prorocze nakazy-wzwania Ezechiela. A wszystko po to, aby młody ówczesny student, wpatrując

¹ Powyższy tytuł czwartego *principium* Piotra Jana Oliviego został współcześnie zaproponowany przez dwóch uczonych franciszkańskich, Flooda i Gála. Zob. *Peter of John Olivi on the Bible: Principia quinque in Sacram Scripturam. Postilla in Isaiam et in I ad Corinthios. Appendix: Quaestio de oboedientia et sermones duo de S. Francisco*, wyd. D. Flood, OFM/ G. Gál, OFM. St. Bonaventure, New York, St. Bonaventure University 1997.

² Olivi wszystkie swoje *principia* biblijne rozpoczyna werselem z Pisma: *De studio*, Ps 45, 11; *De causis*, Ap 5, 1; *De doctrina*, Ez 1, 1; *De evangelis*, Ap 4, 8.

³ „Ingrederere in medio rotarum quae sunt subtus cherubim, et imple manus tuas prunis igneis quae sunt inter cherubim, et effunde super civitatem”. Tamże, s. 127. Tłumaczenie wg tekstu łacińskiego.

się w Chrystusa objawionego w Biblii (*medium Scripturae*), mógł głębiej zrozumieć sens Pisma Świętego.

Piotr Olivi, stojąc nad otwartym morzem Pisma, przypominał sobie sytuację z *De causis*, gdy doznawał wahania, patrząc na niezmierzone wody i głębię świętego tekstu⁴. W *De Christo* zdecydowanie przechodzi do wyjaśnienia zamierzonego celu. Natychmiast wprowadza braci zakonnych w główną myśl *principium*:

§ 1. *Morze i głębia Pism Świętych udziela się w trojaki sposób tym, którzy je badają, a mianowicie pod postacią prawdy oświecającej w sposób pewny, miłości niezachwianie rozpalającej i nasycającej oraz sprawiedliwości nienagannie sądzącej. Jest tak dlatego, ponieważ w Piśmie Świętym w sposób doskonale przekazywane są: świadectwa prawdy, nakazy miłości, sądy sprawiedliwości*⁵.

Olivi po ujawnieniu trzech podstawowych wartości (*veritas, caritas, aequitas*), według których zamierzał interpretować Pismo, zaczyna uzasadniać swoją tezę, posługując się fragmentami ze Starego i Nowego Testamentu:

§ 2. *Co do pierwszego, „Pisma prawdy” są określone oddzielnie u Daniela 10, 21, kiedy anioł powiedział mu: „Oznajmię tobie to, co zostało zapisane w Pismach prawdy”. Odnosnie drugiego powiedziano u Mateusza 22, 40: „na dwóch przykazaniach miłości opiera się całe Prawo i Prorocy”, a w 1 Tm 1, 5 powiedziane zostało, że „celem nakazu jest miłość”. Co do trzeciego, w Ap 20, 12 jest powiedziane, że „zmarli są sądzeni z tego, co zapisane w księgach”. I w Rz 2, 12 powiedziano, że „ci, co w Prawie zgrzeszyli, przez Prawo zostaną osądzeni”*⁶.

Idąc dalej w swoich rozważaniach, brat Piotr zastosował takie porównania biblijne, jak: zwierciadło Bożej prawdy (*speculum divinae veritatis*), półmisek Bożej dobroci i szczęśliwości (*ferculum divinae bonitatis et felicitatis*) i tron lub pałac Bożej sprawiedliwości i służby (*solium sive praetorium divinae aequitatis et severitatis*). Przypatrując się wersetom biblijnym, których użył egzegeta, widać,

⁴ „Consideranti mihi Scripturarum sanctarum pelagus infinitum et impermeabilem abyssum, occurrit liber Ioanni ostensus caelitus, secundum quod in verbo proposito, quod scriptum est Apocalypsis 5, 1, ipse se inspexisse testatur”. Tamże, s. 43, § 1.

⁵ „Scripturarum sanctarum pelagus et abyssus triformiter se ingerit investigatoribus suis, videlicet sub forma: veritatis indubitanter radiantis; caritatis indefectibiliter inflammantis et inebriantis; aequitatis irreprehensibiliter iudicantis. Cuius ratio est quoniam in Scriptura sacra traduntur perfecte: veritatis documenta; caritatis praecepta; aequitatis iudicia”. Tamże, s. 127, § 1.

⁶ „Propter primum vocantur singulariter *Scripturae veritatis* Danielis 10, 21, quando ait angelus ei: *Annuntiabo tibi quod expressum est in Scripturis veritatis*. Propter secundum dicitur Matthaei 22, 40, quod *in duobus mandatis caritatis universa lex pendet et prophetae*. Et I Ad Timotheum 1, 5 dicitur quod *finis praecepti est caritas*. Propter tertium Apocalypsis 20, 12 dicitur quod *iudicati sunt mortui ex his quae scripta erant in libris*. Et Ad Romanos 2, 12 dicitur: *Quicumque in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur*”. Tamże, s. 127, § 2.

że poszukiwał w Piśmie uzasadnienia dla wprowadzenia swojej *triady egzegetycznej* w interpretacji Biblii. Świadczy o tym choćby werset z Apokalipsy 4, 5: *de throno procedunt fulgura et voces et tonitrua*, który zastosował do wyjaśnienia *prawdy, miłości i sprawiedliwości* w Piśmie. Innym sposobem wykazania słuszności swojej teorii jest dla niego antropologiczna dygresja o trzech władzach duszy człowieka: rozumnej (*rationalis*), pożądawczej (*concupiscibilis*), gniewliwej (*irascibilis*), którym jest przyporządkowane kolejno potrójne pożądanie: prawdy, rozkoszy i rzeczy wzniosłych. I odnosi tę myśl do trojakiej hierarchii aniołów:

§ 3. *I dlatego Pismo Święte objawia się jako zwierciadło Bożej prawdy. Jest bowiem odbłaskiem światłości wiecznej i zwierciadłem nieskalanego majestatu Bożego: tak jak zostało to zawarte w Mdr 7, 26: podobnie jak półmisek Bożej dobroci i szczęśliwości, stosownie do owego psalmu 22, 5: „Zastawiasz na widoku mój stół, namaszczasz moją głowę oliwą, a kielich mój napelniony”; jak tron lub pałac Bożej sprawiedliwości i służby. Stąd w Ap 4, 5 jest powiedziane, że „z tronu wychodzą błyskawice, głosy i grzmoty”. Podobnie tak oto według potrójnej władzy duszy, mianowicie: rozumnej, pożądawczej i gniewliwej oraz według trojakiego jej pożądania, mianowicie: prawdy, rozkoszy i rzeczy wzniosłych – w Piśmie świętym zostały przedstawione: blask prawdy, ukazujący władzę rozumną; słodycz dobroci, sycąca pożądawczą; surowość sprawiedliwości, unizająca świętą bojaźnią i umacniająca świętą gorliwością władzę gniewliwą. Podobnie jak jest potrójny porządek hierarchii niebieskiej: blask cherubinów i płomień serafinów, i sprawiedliwa surowość tronów, tak w Pismach Świętych jaśnieje myśl pochodząca od Boga⁷.*

Po zaprezentowaniu argumentów biblijnych i filozoficznych, egzegeta z Prowansji powrócił do wersetu Ezechiela, aby wyrazić wniosek teologiczny trzech symbolicznych czynów. Wejście w kolisty środek umacnia pewność chrześcijańskiej mądrości (*christianae sapientiae certitudo*); przyjęcie żarzących węgli dotyczy chrześcijańskiego prawa i pełni łaski (*christianae legis et gratiae plenitudo*); rozrzucenie ognia nawiązuje do słuszności Bożego sądu (*divinae iustitiae rectitudo*). Autor wyraźnie przekonywał swoich studentów, że te trzy działania ukazują kolejno prawdę, miłość i sprawiedliwość:

⁷ „Et ideo Scriptura sacra occurit: Ut speculum divinae veritatis. *Est enim candor lucis aeternae et speculum sine macula Dei maiestatis, prout habetur Sapientiae 7, 26. Ut ferculum divinae bonitatis et felicitatis, iuxta illud Psalmi (22, 5): Parasti in conspectu meo mensam, impingasti in oleo caput meum, et calix meus inebrians. Ut solium sive praetorium divinae aequitatis et severitatis. Unde Apocalypsis 4, 5 dicitur quod de throno procedunt fulgura et voces et tonitrua. Ut sic secundum triplicem vim animae, scilicet rationale, concupiscibilem et irascibilem et secundum triplex eius appetibile, scilicet verum, deliciosum et arduum, in Scriptura sacra proponatur: splendor veritatis illustrans vim rationalem; dulcor bonitatis satians concupiscibilem; rigor aequitatis sancto timore humilians et sancto zelo erigens vim irascibilem. Ut sic triplicis ordinis hierarchiae supremae: splendor cherubicus et ardor seraphicus et thronorum iudicialis rigor, in Scripturis sacris refulgeat animo deiformi”. Tamże, s. 127, § 3.*

§ 4. Dlatego to w słowie Ezechiela, które umieszczono w principium, mąż ubrany w lnianą szatę w tajemniczy sposób został pouczony przez siedzącego nad cherubami o trzech wyżej podanych rzeczach. Ponieważ po wejściu w środek kolistego miejsca został pouczony, jak rozumnie i mądrze zgłębiać centrum prawdy, na której opiera się pewność chrześcijańskiej mądrości. Po przyjęciu zaś stosu węglowego został pouczony, jak rozumieć przykazanie i żar moralny miłości, na której opiera się chrześcijańskie prawo i pełnia łaski. Natomiast po wypadnięciu powszechnego ognia został pouczony, jak wyjaśniać powszechny sąd Boga, na którym opiera się słuszność Bożej sprawiedliwości. Podobnie bowiem jak w centrum kół dostrzeżono odkrycie prawdy, tak w stosie węgla zaznaczono rozpalenie miłości, a płomień w mieście jest wylaniem sprawiedliwości⁸.

Zapewniając braci o trafności wyboru klucza interpretacji tekstów biblijnych, Piotr Olivi zdecydowanie łączy, stosowane w XIII wieku, cztery przyczyny Pisma Świętego z prawdą, miłością i sprawiedliwością. W średniowieczu teologia zapożyczyła od filozofii cztery zasady (*efficiens, materialis, formalis, finalis*), aby z ich pomocą interpretować Biblię. Olivi, chcąc uwiarygodnić swoją teorię egzegetyczną, przypomina o tej podstawowej praktyce teologicznej, ale robi to w nowym kontekście zaproponowanym w tym *principium*. Wcześniej w *De causis* dokonuje analizy wszystkich przyczyn Pisma, według trzynastowiecznej tradycji egzegetycznej⁹. Tutaj próbuje jakby pogodzić te dwie wizje, tradycyjną i własną opartą na triadzie *veritas – caritas – aequitas*:

§ 5. I w tych trzech zostało ujęte całe tworzywo Pism Świętych, których kształt w sposób szczególny został opisany pod postacią kół. Natomiast cel został przedstawiony trojakim działaniem, mianowicie: wchodzenia, napelnienia i rozrzucenia. Zaś pierwotna przyczyna sprawcza została ukazana w siedzącym ponad cherubinami, od którego pochodzą owe czyny; a przyczyna sprawcza-wykonawcza [została ukazana] w samych cherubinach, za pomocą których oznaczeni są aniołowie i prorocy albo apostołowie pełni mądrości Bożej¹⁰.

⁸ „Propter quod in verbo Ezechielis, praemisso a principio, vir indutus lineis a sedente super cherubim, sub typo mysteriali, est tria praefata edoctus. Quoniam sub ingressu medii orbicularis est edoctus perscrutari scientiale sive sapientiale medium veritatis, in quo consistit christianae sapientiae certitudo. Sub amplexu vero acervi carbuncularis edoctus est apprehendere morale caritatis praeceptum et igniculum, in quo consistit christianae legis et gratiae plenitudo. Sub effluxu autem incendii universalis edoctus est explicare universale Dei iudicium, in quo consistit divinae iustitiae rectitudo. Sicut enim in rotarum medio notatur veritatis inventio, sic in carbonum acervo designantur caritatis accensio, et in urbis incendio aequitatis effusio”. Tamże, ss. 127-128, § 4.

⁹ Na początku *De causis* tylko wymienia cztery przyczyny Pisma, (§ 1-3), a w dalszej części *principium* rozważa je bardziej szczegółowo. Tamże, s. 43.

¹⁰ „Et in his tribus comprehenditur totalis materia Scripturarum sacrarum, quarum forma specialiter describitur sub figura rotarum. Finis vero in triplici actu, scilicet intrandi, implendi et

1. Veritas

Po tych wyjaśnieniach zaprasza słuchaczy do wejścia w centrum kół, aby odkryć tajemnicę owego *medium rotarum*. Jeśli ktoś chce wejść, spotyka samego Jezusa Chrystusa – światłość świata, drogę, prawdę i życie. On to jest *medium rotarum*, centrum Pisma. A potem, poznając Go, odkrywa skarby: wiedzę i mądrość Boga:

§ 6. *Jeśli więc chcesz zgłębiać prawdę chrześcijańskiej mądrości, wejdź w centrum kół, którym to centrum jest Jezus Chrystus, mówiący o sobie: „Ja jestem światłością świata” (J 8, 12). A w 14, 6 mówi: „Ja jestem drogą, prawdą i życiem”. Dlatego nie bez przyczyny apostoł w 1 Kor 2, 2 mówi: „Postanowiłem nie znać nikogo wśród was tylko Jezusa i to ukrzyżowanego”. W Nim samym bowiem są „ukryte wszystkie skarby mądrości i wiedzy Boga”, tak jak o tym mówi Kol 2, 3. Bowiem „źródłem mądrości jest Słowo Boga na wysokościach”, tak jak zostało to zawarte w Mądrości Syracha 1, 5¹¹.*

Chrystus, *medium rotarum*, czyli centrum Pisma, zostaje porównany przez Oliviego do dwóch figur geometrycznych, koła i kuli. Nie ma lepszego sposobu na wyrażenie prawdy o *medium Scripturae*, ponieważ zarówno kula, jak i koło, to pierwsze i najprostsze z figur. Używa określeń w stopniu *superlativus* i pojęć filozoficznych, aby studenci nie mieli wątpliwości, o Kim jest mowa. Każda z tych figur posiada najdoskonalsze i najbardziej uniwersalne właściwości, w których wyraża się doskonałość i prostota Chrystusa, centrum Pisma:

§ 7. *Sam zatem [Jezus Chrystus], jako że jest centrum Pism świętych, najlepiej został przedstawiony za pomocą centrum kół, ponieważ centrum kół jest: najprostsze, najtrwalsze, najbardziej wewnętrzne, najbardziej wspólne, wszystko łączące, wszystko rozpoczynające i kończące, wszystko czyniące w sposób pewny i prawidłowy. Zawiera bowiem: prostotę niepodzielną, trwałość niewzruszoną, głębię lub wewnątrz zewsząd otoczone, wspólność rozchodzącą się w ten sam sposób ku wszystkiemu, łączenie początku i końca wszystkich linii i powierzchni każdej części kuli, zasadnicze miejsce nieomyślnej miary aż do niezawodnej prawdy*

effundendi. Causa vero principalis efficiens notatur in praecipiente istos actus, scilicet in sedente super cherubin; efficiens vero ministerialis in ipsis cherubin, per quos designantur angeli et prophetae seu apostoli Dei sapientia pleni”. Tamże, s. 128, § 5.

¹¹ „Si igitur vis Intueri veritatem christianae sapientiae, ingredere in medio rotarum, quod quidem medium est Christus Iesus, qui Ioannis 8, 12 de se ipso dicit: *Ego sum lux mundi*. Et 14, 6 dicit: *Ego sum via, veritas et vita*. Unde non sine causa Apostolus I Ad Corinthios 2, 2 dicit: *Non iudicavi me scire aliquid inter vos nisi Christum Iesum et hunc crucifixum*. In ipso enim sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae Dei absconditi, prout idem dicit ad Colossenses 2, 3. Est enim fons sapientiae Verbum Dei in excessis, prout habetur Ecclesiastici 1, 5”. Tamże, s. 128, § 6.

*o kuli i jej linii i do potwierdzenia prawdy o wszystkich innych figurach, z których oczywiście pierwszą i najprostszą jest kula lub koło*¹².

Teraz egzegeta zwraca uwagę studentów na sytuację, w której może znaleźć się każdy z nich. Oto gdy ktoś staje na powierzchni kuli, czyli Pisma Świętego, widzi w nim przeróżne rzeczy, które trudno mu zrozumieć, nie wie, co o nich myśleć. Punktem zwrotnym, według Oliviego, jest wtedy wejście w Chrystusa, aby się umocnić i zobaczyć to jedyne dobro, którym jest królestwo Boga. Znowu posługując się terminami filozoficznymi, również w stopniu *superlativus*, określa właściwości owego *unum bonum*. Potem autor przechodzi do pierwszego rozdziału Apokalipsy, ukazując postać Chrystusa jako słońce pośród siedmiu złotych świeczników (*in medio septem candelabrorum aureorum*). Brat Piotr interpretuje owe świeczniki jako siedem stanów Kościoła lub siedem pierwotnych dzieł wcześniejszego czasu. Drugie znaczenie wyjaśnia jako siedem dzieł Sarego Testamentu, powiązane z siedmioma dziełami Nowego Testamentu, pośrodku których stoi Chrystus na kształt słonecznego światła. Na koniec ósmego paragrafu zaznacza, że jest to wprowadzenie dotyczące pierwszych rzeczy w tym *principium*:

§ 8. *Gdy więc stajesz na powierzchni okręgu Pism, pojawiają się przed tobą liczne rzeczy: zbudowane w różny sposób i o rozmaitych kształtach; zmienne i przejściowe; zmysłowe o bardziej zewnętrznym wyglądzie i rozrzucone; szczegółowe i jakby wyłączone, a nadto dobra prywatne i korzyści; z innych uzasadnione i wyprowadzone; nie związane i rozrzucone; nieprawidłowe i nieprzystosowane. Jeśli natomiast umocnisz się przez wejście w Chrystusa, we wszystkich rzeczach ukaże ci się jedno dobro: najprostsze; niezmienne i wieczne; tajemne i najgłębsze, i najbardziej rozumne; najpowszechniejsze i najbardziej wspólne; koniec i zasada wszystkiego; łączące wszystko; i reguła, i miara wszystkiego. To jest owo jedyne dobro, o którym Jezus mówi do Marty: „Niepokoisz się o wiele rzeczy”, a do Marii: „Ale jedno jest konieczne” (Łk 10, 41-42). To jest królestwo Boga, które jest pośród was i dlatego nie przyjdzie dostrzegalnie, jak jest w Łk 17, 20. To jest skarb ukryty w ziemi, ze względu na który wszystkie rzeczy są pozostawione. On jest Alfa i Omega, Początek i Koniec według tego, co podaje Ap 1, 8. On, przedstawiając Siebie, pierwszą normę i miarę wszystkiego w Syr 24, 5-10, mówi: „Ja z ust Najwyższego wysłam, pierworodna przed każdym stworzeniem.*

¹² „Ipse autem, prout est medium Scripturarum sanctorum, optime designatur per medium rotarum, quia medium rotarum est: simplicissimum; solidissimum; intimum; communissimum; omnium connexivum; omnium intiativum et terminativum; omnium certificativum et regulativum. Habet enim: simplicitatem indivisibilem; soliditatem immobilem; profunditatem seu intimitatem undique circumclusam; communitatem uniformiter ad omnia expansam; nexuum fontalitem; et finalitatem omnium linearum et superficialium omnium partium sphaerae; principalitatem mensurae infallibilis ad certificandum veritatem sphaerae et linearum eius, ac per consequens ad certificandum veritatem ceterarum figurarum, quarum utique prima et simplicissima est sphaera vel circulus”. Tamże, ss. 128-129, § 7.

sprawilam, aby na niebiosach wschodzilo światło nieustające. Cały krąg nieba obchodziłam i głębie przepaści badałam, i w każdym narodzie i w każdym ludzie pierwszeństwo miałam". I dlatego to u Jana postać jak słońce widziana jest w centrum siedmiu złotych świeczników, to jest siedmiu stanów kościelnych lub siedmiu pierwotnych dzieł wcześniejszego czasu, które są dziełem: stworzenia rzeczy; rozpowszechniania ludzi; oczyszczenia i odnowienia rzeczy należących do świata; rozróżnienia i wyboru Patriarchów; ustalenia praw; rozdzielania dziedzictw; rządzenia i utrzymania na ziemi pokoleń już pozyskanych i rozdzielonych. W Nowym Testamencie odpowiadają im dzieła: wydarzenia odkupienia przez krzyż; wydarzenia powołania przez przepowiadanie Słowa; oddalenia rzeczy dotyczących prawa i równocześnie bożków; oddzielenia wiernych od różnych herezji sekt; urządzenia życia klasztornego i ustaw czy praw klasztornych; rozlania duchowych charyzmatów; wprowadzenia pokoju dla wszystkich w jednej owczarni Pańskiej. O tych zaś ostatnich rzeczach wiadomo jest, że Chrystus stoi w centrum nich samych na kształt światła słonecznego. I tak tym krótkim wprowadzeniem wyjaśniłem to, co dotyczy pierwszych rzeczy¹³.

Kiedy Piotr Jana Olivi dociera do siedmiu wydarzeń minionego czasu, rozpoczyna rozważanie poszczególnych dzieł Starego Testamentu, które można zrozumieć w pełni dopiero w świetle Nowego Przymierza. Wydaje się, że ten moment jest dla Oliviego centralnym punktem tego *principium*. Siedmiokrotne

¹³ „Si igitur in superficiali Scripturarum circumferentia steteris, occurent tibi multa: divisibilia composita et multiformia; variabilia et transitoria; sensibilia exterius apparentia et effusa; particularia et quasi propria ac privata bona seu commoda; ab aliis causata et deducta; inconnexa et sparsa; irregularia et incommensurata. Si vero in Christum ingressus te fixeris, occuret tibi in omnibus unum bonum: simplicissimum; invariabile et aeternum; arcanum et intimum et intellectualissimum; universalissimum et communissimum; omnium finis et principium; omnium connexivum; et regula et mensura omnium. Hoc est illud unum de quo Lucae 10, 41-42, dicto de Martha: *Turbaris erga plurima, dicitur Mariae: Porro unum est necessarium. Hoc est regnum Dei, quod est intra vos. Et ideo non venit cum observatione, sicut habetur Lucae 17, 20. Hic est thesaurus in agro absconditus pro quo omnia sunt relinquenda. Hic est Alpha et Omega, principium et finis, prout habetur Apokalypsis 1, 8. Qui ostendens se omnium primam regulam et mensuram Ecclesiastici 24, 5-10 dicit: Ego ex ore Altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam. Ego feci ut in caelis oriretur lumen indeficiens. Gyrum caeli circumivi omne et profundum abyssi penetravi, et in omni gente et in omni populo primatum habui. Et hinc est quod a Ioanne sub solari facie visus est in medio septem candelabrorum aurerorum, id est, septem ecclesiasticorum statuum vel septem operum principalium prioris temporis, quae sunt opus: creationis rerum; propagationis hominum; repurgationis et renovationis mundalium; distinctionis et electionis Patrum; lationis legum; distributionis haereditatum; gubernationis et conservationis tribuum in terra iam acquisita et distributa. Quibus respondent in Novo opus: redemptionis factae per crucis patibulum; vocationis factae per praedicationis verbum; evacuationis legalium simul et idolorum; segregationis fidelium a variis sectis haeresum; institutionis religionum et regularium statutorum seu legum; diffusionis spiritualium charismatum; pacificationis omnium in unum ovile dominicum. De his autem ultimis patens est quod Christus stat in medio ipsorum tamquam solare lumen. Sed de primis potest hoc brevi manu ductione ostendi". Tamże, ss. 129-130, § 8.*

Attende (§9–15) jest wołaniem autora o największą uwagę słuchaczy. Chce ukazać ciągłość historii zbawienia przez wyjaśnienie jedności pomiędzy Starym i Nowym Testamentem. Wydarzenia Starego Testamentu, zdaniem Oliviego, są zapowiedzią dzieł zbawczych w Nowym, a te z kolei są kontynuacją i wypełnieniem faktów Starego Przymierza. Ta myśl będzie przewodnią w odkrywaniu zrozumienia Pisma jako prawdy (*veritas*) w dalszej części *principium* (§ 9–32). Tym, który scala w jedno i wyjaśnia Pismo, jest ukrzyżowany i zmartwychwstały Chrystus, *medium Scripturae*.

Oliwi omawia najpierw dzieło stworzenia rzeczy (*opus creationis rerum*). Całość tego paragrafu opiera się na różnym zestawieniu liczby trzy. Wymieniając fakt stworzenia światłości (Rdz 1), Oliwi odnosi ją do mądrości Chrystusa, dzięki której wszystko może zostać wyjaśnione, a źródła wody ożywiającej z Rdz 2 łączy z łaską Chrystusa. Trzecie wydarzenie, czyli Boga przechadzającego się po ogrodzie i poszukującego grzesznego Adama (Rdz 2), egzegeta widzi przez pryzmat sprawiedliwości Chrystusa. Kolejne trzy wydarzenia z Rdz 2: sen Adama, ukształtowanie Ewy i małżeństwo obojga, nasuwa na myśl śmierć Chrystusa, obmycie z boku Jezusa tworzące Kościół oraz więź Chrystusa z Kościołem analogiczną do związku oblubieńca z oblubienicą. Dochodzi w ten sposób do sakramentu małżeństwa, w którym kryje się tajemnica Chrystusa i Kościoła. Ostatnią trójkę, jako przeciwną poprzednim dwóm, z Rdz 3: zakazany owoc, przebiegły wąż i etapy kuszenia, brat Piotr wiąże w sposób ogólny z Chrystusem jako światłością:

§ 9. *Zwróć bowiem uwagę na dzieło stworzenia i niech ci przyjdzie na myśl: po pierwsze światło ukształtowane w słońcu i potrzebujące siedmiu dni na obieg; po drugie źródło nawadniające wszystko oraz karmiące i podtrzymujące drzewo życia; po trzecie Bóg jakby w postaci człowieka przechadzający się po ogrodzie i odwie dzający upadłego Adama. Dlatego z pewnością nie wydadzą mądrego i w pełni poznanego owocu, jeśli nie zwrócisz im uwagi na to, że dla doskonałości wszechświata wymagana jest: mądrość Chrystusa wszystko wyjaśniająca i przez kontemplację dzieł Bożych prowadząca do szabatu wypoczynku duchowego; łaska Chrystusa wszystko poprawiająca i na nowo ożywiająca; sprawiedliwość Chrystusa rozsądza jąca grzechy. Tam również czyta się: o śnie Adama, ukształtowaniu Ewy z boku tego śpiącego i prorokowaniu o jego więzach małżeńskich. Ich zamysłu mądrego nie zdołasz poznać w pełni, jeśli nie zobaczysz, że przez śmierć Chrystusa i przez kapiel płynącą z jego boku został ukształtowany Kościół, aby był Jego oblubienicą. Dlatego apostoł w Ef 5, 32 mówi, że jest to wielki sakrament w Chrystusie i w Kościele. Także jeśli przeciwnie przyjdzie ci na myśl zakazany owoc zjedzony z drzewa wiedzy, wąż najbardziej przebiegły i etapy jego kuszenia, to możesz poznać, że nie jest to pozbawione tajemnic, których światłem jest Chrystus¹⁴.*

¹⁴ *Attende enim opus creationis, et tibi occuret: primo, lux formata in solem, et septem dierum circuitum consummans; secundo, fons universa irrigans et lignum vitae cibans et perpetu-*

Czytając dalej księgę Rodzaju 4–5, Olivi rozwija temat rozpowszechniania ludzi (*opus propagationis hominum*). Abel, Set, Enosz i Henoch to pokolenia wskazujące na Chrystusa. W Ablu został On ofiarowany i zabity, a zmartwychwstał w Secie i stał się twórcą kultu Bożego; przez Niego w siódmej epoce zostaniemy przeniesieni do nieba. Podobnie jak w 9 paragrafie, egzegeta franciszkański przedstawia sytuację przeciwną. Pokolenia Kaina i Lameka szerzą nienawiść i wszelką nieprawość, tajemnica zła ukryta jest w zawiści diabła działającego w narodzie żydowskim i w świecie, a symbolem siódmego smoka zwodzącego ku złu jest Lamek:

§ 10. *Zwróć także ponownie uwagę na dzieło rozpowszechniania i niech ci przyjdzie na myśl: Abel składający ofiarę i przyjęty, i z tego powodu zabity przez brata, i w końcu Set ustanowiony za niego, i Enosz twórca kultu Bożego (o nim bowiem czyta się, że sam zaczął wzywać imię Pana), i Henoch od Adama siódmy i przeniesiony do nieba. I jeśli w piśmie świętych mówi się, że Chrystus – ofiarowany i umierający w Ablu, a zmartwychwstający w Secie – uczyniony został twórcą kultu Bożego, to przez niego w siódmej epoce zostaniemy przeniesieni do nieba. Tam również przeciwnie przypomni się tobie Kain, budujący społeczeństwo nienawiścią oraz Lamek, od którego pochodzą: bigamia i siedmiokrotna zemsta, pogańskie umiejętności rzemieślnicze i rozpusta, śpiew i muzyka. A to wszystko w jego synach i córkach, jak podaje Rdz 4. Właśnie tak w tajemny sposób pozwolono, by śmierć weszła na świat przez zazdrość diabła; zbudowane zostało społeczeństwo bezbożnych; pogańska wiedza i tworzenie rozpusty wypłynęła przez pustą pożądlliwość ciała; Chrystus został zabity po raz wtóry przez zazdrość narodu żydowskiego, a ów naród – pozostając pod pewnym znakiem – był bezbożny. I przez Lameka, siódmego od Adama, to jest przez głowę siódmego i ostatniego smoka naród żydowski dalej jest odwiedzony, a świat jest wydany złu¹⁵.*

ans; tertio, Deus in forma quasi hominis in horto deambulans et Adam lapsum visitans. Quod quidem sapientialem fructum et intellectum ad plenum non pariunt, nisi attendas quod ad perfectionem universi exigitur: Christi sapientia omnia illustrans, et per contemplationem divinorum operum ad sabbatum spiritualis quietis deducens; Chrii gratia omnia irrigans et refocillans; Christi iustitia peccata diiudicans. Ibi etiam legitur: Adae soporatio; et Evae de ipsius dormientis latere formatio; et de eius coniugali copula prophetatio. Quorum rationem sapientialem ad plenum invenire nequibus nisi videas quod per Christi mortem et per lavacrum, manans ab eius latere, formata est Ecclesia ut esset eius sponsa. Unde Apostolus Ad Ephesios 5, 32 dicit hoc esse sacramentum magnum in Christo et Ecclesia. Etiam si e contrario tibi occurrat: esus de ligno scientiae inhibitus; serpens astutissimus; et ordo tentationis eius gradatus; cognoscere poteris hoc mysteriis non carere, quorum lumen est Christus". Tamże, s. 130, § 9.

¹⁵ „Attende etiam, secundo, opus propagationis, et occurret tibi: Abel offerens et acceptatus et ex hoc a fratre occisus ac tandem Seth pro eo positus; et Enos institutor divini cultus; (De ipso enim legitur, quod ipse coepit invocare nomen Domini) et Enoch ab Adam septimus et in caelum translatus. Ac si per litteram sanctorum diceretur quod Christus in Abel oblatu et moriens et in Seth resurgens, factus est institutor divini cultus, oer quem in septimi saeculi

Dalsze rozdziały, Rdz 6-9, rozważa jako powtórne oczyszczenie i odnowienie ludzkości (*opus repurgationis et renovationis*) przez potop i sprawiedliwe pokolenie Noego. Według Oliviego, symbolika starotestamentalna – arka, tęcza oraz Noe – odkrywają przed nami Kościół, poza którym nikt nie może być zbawiony (*Christi Ecclesia, extra quam nemo salvatur*), krzyż, w którym dokonano się przymierze Boga z ludźmi, oraz miłość Chrystusa, który dla nas został obnażony na krzyżu. A z trzech przeciwnych wydarzeń – rozróżnienie zwierząt, powstrzymanie rozlewu krwi i pierwsza niewola – wynikają takie grzechy, jak nieczystość, okrucieństwo, bezbożność i pogarda:

§ 11. *Zwróć uwagę na trzecie dzieło - powtórnego oczyszczenia i odnowienia dokonanego przez potop i przez sprawiedliwe pokolenie Noego i jego synów, i niech ci stanie przed oczyma: arka ocalająca i zbawiająca wszystko; tęcza ukazująca przymierze pokoju; Noe zakładający winnicę, pijący i obnażający się. Ich rozumnego zamysłu w pełni nie odkryjesz, jeśli nie stanie ci się jasnym: Kościół Chrystusa, poza którym nikt nie będzie zbawiony; krzyż Chrystusa, przez który wszystko jest dokonane w pokoju i wszystko jest sprzymierzone z Bogiem; najwyższa miłość Chrystusa, z powodu której został za nas obnażony na krzyżu. Tam także przeciwnie przychodzi na myśl: rozróżnienie zwierząt czystych od zwierząt nieczystych; powstrzymanie rozlewu krwi; pierwsze przekleństwo niewoli. Aby przez to zostało oznaczone, czym brzydzi się prawo Chrystusa: nieczystością samą sobie, okrucieństwem wobec bliźniego, bezbożnością w stosunku do Boga, nieuszanowaniem przelozonego¹⁶.*

Starotestamentalne obietnice mesjańskie Olivi odkrywa w osobach patriarchów i w wydarzeniach niosących zapowiedź przyszłych zbawczych dzieł w Chrystusie. Określenie i wybór patriarchów (*opus distinctionis et electionis pa-*

tempore transferamur in caelum. Ibi etiam e contrario occurrit: Kaim invidia civitatem aedificans; Lamech bigamia et ultionem septuplam explicans; et mechanicarum artium saecularis industria et lascivia pascens, cantans et fabricans, in filiis scilicet et filiabus: Lamech, prout habetur Genesis quatuor. Ut sic factis mysticis innuatur quod per invidiam diaboli mors intravit in mundum et aedificata est civitas reprobatorum; et tandem per carnis vagam concupiscentiam manavit prudentia saeculi et fabricatio lacivarum; et iterum quod per invidiam Iudaici populi Christus est occisus, et ille populus sub certo signo manens est reprobatus. Et per Lamech ab Adam septimum, id est, per caput draconis septimum et ultimum, est populus Iudaicus amplius seducendus et mundus in malis consummandus". Tamże, ss. 130-131, § 10.

¹⁶ „Attende etiam tertio opus repurgationis et renovationis factae per diluvium et per iustam generationem Noe suorumque filiorum, et occurret tibi: arca omnia conservans et salvans; arcus foedus pacis demonstrans; Noe vineam plantans et ex euis potu se inebrians et denundans. Quorum sapientialem rationem ad plenum non reperies nisi occurrat tibi: Christi Ecclesia, extra quam nemo salvatur; Christi crux, per quam omnia pacificantur et Deo confederantur: Christi superexcessiva caritas, propter quam est pro nobis in cruce nudatus. Ibi etiam e contra occurrit: mundorum animalium ab immundis discretio; sanguinis comedendi inhibitio; servitutis primaria impositio et imprecatio. Ut sic per hoc designetur quod Christi lex abominatur: immunditiam in se ipsum; crudelitatem proximum; impietatem in Deum et irreverentiam in praelatum". Tamże, s. 131, § 11.

trum) rozpoczyna się wyróżnieniem języka hebrajskiego. Zostaje wprowadzone przez obżezanie i dopełnienie w błogosławieństwie danym Jakubowi. Wtedy należy przypomnieć sobie obietnice i błogosławieństwo co do potomstwa. Egzegeta wylicza dalej objawienia dane przez Boga Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi, wzywając swoich studentów do wiary w Chrystusa, w którym spełniły się te obietnice.

Oczywiście Olivi nie zapomina ukazać także ciemnej strony tego etapu historii ludzkości. Nimrod jest początkiem i korzeniem różnych form zła, ale w wybranym ludzie chrześcijańskim prawo Chrystusa zwycięża wszelkie zło:

§ 12. *Zwróć uwagę także na czwarte dzieło - określenia i wyboru patriarchów: rozpoczęte w oddzieleniu języków od języka hebrajskiego, który pozostał w domu Hebrajczyka; wprowadzone w wydarzeniu obżezania w domu Abrahama; dopełnione w ojcowskim błogosławieństwie danym Jakubowi i jego potomstwu. I niech ci stanie przed oczyma obietnica co do potomstwa, w którym wszystkie narody będą błogosławione. I to: po pierwsze, w siedmiu objawieniach Boga, uczynionych Abrahamowi, o których mówi księga Rdz 12–22; po drugie, w trzech objawieniach Boga danych Izaakowi, o których mówi księga Rdz 24–27; po trzecie, w siedmiu objawieniach danych Jakubowi, których pełnej prawdy i zrozumienia wcale nie poznasz, jeśli nie uwierzysz, że przede wszystkim tam realizują się obietnice dotyczące Chrystusa. Tam także przeciwnie przychodzi na myśl: Nimrod uciskający narody, wznosząca się wieża pychy, początek bałwochwalstwa i powstanie grzeszników przeciwnych naturze. W nim jawnie przedstawiono głowę i korzeń pokus. O wiele bardziej jest znaczący czas, w którym lud chrześcijański został wybrany wśród dochodzących do znaczenia i oddzielony od pozostałych, i w nim prawo Chrystusa zwalcza despotyczne i bałwochwalcze skąpstwo, pychę i zbytek¹⁷.*

W następnym paragrafie brat Piotr interpretuje dzieło ustalenia praw (*opus lationis legum*) zawarte w czterech księgach: Wyjścia, Kapłańskiej, Liczb i Powtórzonego Prawa. Pełne znaczenie wydarzeń z życia Mojżesza i narodu wybranego, również tych związanych z wyjściem z Egiptu, pokusami na pustyni i karą za grzechy, można zrozumieć dopiero w Chrystusie. Pomocą w tym

¹⁷ „Attende etiam quatuor opus distinctionis et electionis patrum: initiatae in divisione linguarum a lingua Hebraica quae remansit in domo Heber; ratificatae et circumcissione facta in domo Abrahamae; consummare in paterna benedictione Iacob data et proli suae. Et occurret tibi promissio de semine in quo omnes gentes erant benedicendae. Et hoc: primo, sub septem apparitionibus Dei, factis Abrahamae, de quibus habetur Genesis duodecimo usque ad vigesimum secundum capitulum; secundo, sub tribus Dei apparitionibus, factis Isaac, quae habentur a vicesimo quarto Genesis usque ad vicesimum septimum; tertio, sub septem apparitionibus factis Iacob, quorum plenam veritatem et intelligentiam nullatenus scies nisi credas quod ibi de Christo principaliter fiunt promissiones. Ubi etiam occurrit e contrario: Nembroth gentes opprimens; turris superbia ascendens; idolatriae ortus et peccatorum innaturalium excessus. In quo aperte praesignatur caput et radix tentationum, nimium invalescentium tempore quo christianus populus est electus et a ceteris distinctus, et quo Christi lex singulariter impugnat tyrannicam et idolatram avaritiam, superbiam et luxuriam”. Tamże, s. 131, § 12.

odkrywaniu prawdy o historii ludu izraelskiego i ustanowieniu prawa jest tekst z 1 Kor 10, 11: „A wszystko to przydarzyło się im jako zapowiedź rzeczy przyszłych, spisane zaś zostało ku pouczeniu nas, których dosięga kres czasów”:

§ 13. *Zwróć uwagę także, po piąte, na dzieło ustalenia praw, w którym tak w znakach i cudach danych w lasce Mojżesza i w słupie obłoku, i w mannie z nieba, i w podobnych, jak w obrzędach i także we wszystkich przepisach oraz w nagrodach i karach albo w obietnicach i groźbach – ono całkiem wydaje się pozbawione laski, zbawienia i mądrości, jeśli nie jest tam dostrzegana wiara i laska Chrystusa. To samo ustawodawstwo znajdziesz po pierwsze w trzech księgach, a następnie rozwinięte w księdze Powtórzonego Prawa (która wyjaśnia nowe prawo) - w znaku tym nowe prawo Chrystusa było wypełnieniem Starych Praw. Tam także przeciwnie przychodzi na myśl wypędzenie z Egiptu, wielokrotne pokusy ludu na pustyni i straszne ukaranie. To wszystko wydarzyło się im według Apostoła 1 Kor 10, 11 jako zapowiedź rzeczy przyszłych¹⁸.*

W dalszym ciągu autor *De Christo* poszukuje duchowego sensu pism starotestamentalnych. Dzieło podziału dziedzictwa (*opus distributionis haereditatum*) z księgi Jozuego łącznie z cudownymi znakami – przejście przez Jordan, zdobycie Jerycha, pochwylenie oraz uwolnienie Rachab, zatrzymanie słońca i księżyca – jawi się jako zapowiedź tajemnic Chrystusa. Piotr Olivi nie wchodzi w szczegółowe wyjaśnienia tekstów Starego i Nowego Testamentu, chce tylko zachęcić słuchaczy do wytrwałego odkrywania w Starym Przymierzu ukrytej prawdy o Chrystusie, *medium Scripturae*:

§ 14. *Zwróć uwagę także, po szóste, na dzieło podziału dziedzictwa opisanego w księdze Jozuego, gdzie ukazuje się przy wejściu na ziemię i zagarnięciu jej: cudowne przejście Jordanu, cudowne oblężenie Jerycha oraz pochwylenie i uwolnienie Rachab i cudowne zatrzymanie się słońca i księżyca. Natomiast w podziale ziemi ukazuje się, że po pierwsze pięć pokoleń przyjmuje swoje przydziały, a ostatecznie pozostałe siedem. A pięć wcześniejszych: po pierwsze, dwa i pół za Jordanem a później dwa i pół przed Jordanem. W tych wszystkich [wydarzeniach] tajemnice Chrystusa promieniują tak wielce, że bez nich nic w pełni duchowego nie można pomyśleć, a jedynie coś ziemskiego¹⁹.*

¹⁸ „Attende etiam, quinto, opus lationis legum, in quo tam in signis et prodigiis datis in virga Moysi, in columna nubis et in manna caeli et consimilibus, quam in caeremonialibus et etiam in omnibus praeceptis quam in praemiis et poenis seu in promissionibus et comminationibus: omnino se exhibet egenam gratia, salute et sapientia, nisi semper ibi subintelligatur fides et gratia Christi. Ipsam etiam legislationem invenies primo in tribus libris datam, ad deinde in Deuteronomio (quod interpretatur nova lex) replicatam, in signum quod lex nova Christi erat consummatio Veteris Legis. Ibi etiam e contra occurrit: Aegypti exterminatio; populi in deserto multiplex tentatio; et terribilis punitio. Quae omnia secundum Apostolum I Ad Corinthios 10, 11 in figura contingebant illis”. Tamże, s. 131-132, § 13.

¹⁹ „Attende etiam, sexto, opus distributionis haereditatum, descriptae in libro Josue, ubi in terrae ingressu et captione occurrit: mira Iordanis pertransitio; mira Iericho obsessio et capito et

Paragraf piętnasty kończy omawianie ksiąg starotestamentalnych rozważaniem dzieła odpoczynku w dzień szabat (*opus in quo populus Israel putavit se invenire requiem sabbatismi*). Olivi wyraźnie oznajmia, że prawdziwy odpoczynek szabat znajduje się w Chrystusie, a objawia się on po pierwsze w czasach sędziów, potem królów i na końcu w czasach kapłanów. Powołuje się na list do Hebrajczyków 3–4, aby ująć istotę odpoczynku pod panowaniem Chrystusa, a więc także istotę życia wiecznego. Sześć dni stworzenia prowadzi natomiast według niego do zrozumienia sześciu dzieł opoczynku prawdziwego szabat:

§ 15. *Zwróć także uwagę, po siódme, na dzieło, w którym naród izraelski myślał, że wynalazł odpoczynek szabat. Odrzuca to Apostoł w liście do Hebrajczyków w 3 i 4 rozdziale przez słowo Dawida (Ps 94, 8) : „Jeśli dzisiaj usłyszycie głos Jego...” etc., aż do (Ps 94, 11): „których wyrzekłem się w gniewie Moim: nie wejdą do...” , na podstawie czego Apostoł uznaje, że nie w tamtym czasie, lecz pod Chrystusem i w Chrystusie należy oczekiwać odpoczynku szabat. Ów zaś czas ukazuje się po pierwsze w czasach sędziów, po drugie królów, po trzecie kapłanów. Do tych [obrazów] dołączone są inne trzy: oczywiście rozumne nauki bez napomnień, uduchowione śpiewy, mianowicie Psalmi i Pieśni nad Pieśniami, i prorocze przepowiednie. Nie mieli za czasów żadnego z nich pełnego odpoczynku, tak że okazuje się: sprawiedliwość prawa wykształcona przez sędziów, sława prawa albo moc rozszerzana przez królów, łaska prawa pielęgnowana przez modlitwy i ofiary kapłanów, mądrość prawa wyłożona przez doktorów, śpiew prawa dany przez śpiewaków świątyni, prorocтва prawa dane przez proroków. Zaś sześć zapowiedzi mogło ukazać wieczny odpoczynek, lecz tak jak sześć dzieł zostało przyporządkowane sześciu dniom, tak one przeszły do szabat Chrystusa. Zaś te dzieła to: ustanowienie sędziów, namaszczenie królów, wyśpiewywanie boskich pochwał, ukształtowanie mądrościowe, przepowiadanie prorocze, odbudowanie ziemi i początek kapłaństwa²⁰.*

Rachab liberatio; mira solis et lunae statio. In divisione vero terrae occurrit quod primo quinque tribus sortes suas accipiunt, et ultimo septem residuae. Et priorum quinque: primo duae et dimidia trans Iordanem, et deinde citra Iordanem duae et dimidia. In quibus omnibus Christi mysteria refulgent, in tantum quod sine illis nihil ibi spirituale sed potius terrenum ad plenum sapere potest”. Tamże, s. 132, § 14.

²⁰ „Attende etiam, septimo, opus in quo populus Israel putavit se invenire requiem sabbatismi. Quod improbat Apostolus Ad Hebraeos tertio et quarto capitulo per verbum David (Ps. 94, 8): *Hodie si vocem eius audieritis* etc., usque ibi (Ps. 94, 11): *Quibus iuravi in ira mea: Si introibunt in...* Ex quo Apostolus probat quod non sub illo tempore sed sub Christo et in Christum est expectanda requies sabbatismi. Illud autem tempus occurrit: primo sub iudicibus; secundo sub regibus; tertio sub pontificibus. Quibus connectuntur alia tria, scilicet: sapientialia documenta sive monita; spiritualia cantica, scilicet Psalmi et Cantica Canticorum; prophetalia vaticinia. Et sub nullo horum plenum requiem habuerunt, ut sic ostenderetur: legis iustitia exercita per iudices; legis gloria vel potentia promota per reges; legis gratia procurata per sacerdotum oblationes et orationes; legis sapientia exposita per doctores; legis cantica

A zatem wizja Starego Testamentu zamyka się – w koncepcji Oliviego – w dwunastu zasadniczych dziełach: sześć dni stworzenia plus sześć wydarzeń związanych z odpoczynkiem szabatu. Te dzieła są jakby dwunastoma owocami drzewa życia (*quasi fructus duodecim ligni vitae*):

§ 16. *Jeśli zaś owych sześć z sześcioma dziełami, przed owymi wcześniej zapowiedzianymi rzeczami policzysz, to dojdiesz do tego, że Stary Testament zawiera w sobie dwanaście dzieł zasadniczych, jak gdyby dwanaście owoców drzewa życia*²¹.

Po przedstawieniu głównych wydarzeń Pisma Świętego Olivi wraca do apokaliptycznej wizji Chrystusa *in medio throni*. Tylko On, jako zabity baranek i powstający lew, może otworzyć pieczęcie, aby Pismo było dostępne dla wierzących. Egzegeta chce wejść w zrozumienie siedmiu pieczęci i dokonuje tego przez zestawienie siedmiu rozróżnień bytu: *unum et multa; actus et potentia; simpliciter et secundum quid; universale et particulare; per se et per accidens; absolutum et relatum; secundum rem et secundum apprehensionem*. Znamienne, że Piotr Olivi, znany z niechęci do filozofii arystotelesowskiej, wyraża w tym *principium* niektóre treści biblijne za pomocą pojęć filozoficznych. Znaczyłoby to, że widzi potrzebę wyjaśniania rzeczywistości wiary także w kategoriach filozofii:

§ 17. *Slusnie więc Chrystus został dostrzeżony przez Jana w środku tronu i czworga zwierząt, jako zabity baranek, zmartwychwstający jak lew, otwierający siedem pieczęci księgi, którą otrzymał od siedzącego na tronie po prawicy. Te zaś siedem pieczęci może być przyjęte ogólnie według siedmiu podziałów bytu, do których oczywiście inne są sprowadzone: jeden i wiele; akt i możliwość; po prostu i według tego; ogólnie i szczegółowo. O tym zostało powiedziane gdzie indziej. Samo przez siebie i przypadłościowo; całkowite i w odniesieniu do; według rzeczy i według poznania, o których gdzie indziej zostało powiedziane*²².

data per templi cantores; legis prophetia data per propheticos vates. Praedicta autem sex aeternam requiem potuerunt exhibere, sed tamquam sex opera sex dierum praeambula ad Christi sabbatismum ordinata fuerunt. Sunt autem haec opus: suscitationis iudicum; unctio- nis regum; decantationis divinarum laudum; informationum sapientialium; vaticiniorum prophetalium; restorationis terrae et principium sacerdotium". Tamże, ss. 132-133, § 15.

²¹ „Si autem ista sex cum sex operibus ante ista praemissis connumereres, invenies Vetus Testamentum duodecim in se opera principalia continere, quasi fructus duodecim ligni vitae". Tamże, s. 133, § 16.

²² „Merito ergo visus est Christus a Ioanne in medio throni et quattuor animalium tamquam agnus occisus, resurgens ut leo et aperiens septem signacula libri quem accepit a dextera sedentis in throno. Quae quidem septem signacula possunt generaliter accipi secundum septem divisiones entis, ad quas aliae reducuntur, videlicet: unum et multa; actus et potentia; simpliciter et secundum quid; universale et particulare de quibus alibi est traditum; per se et per accidens; absolutum et relatum; secundum rem et secundum apprehensionem, de quibus alibi est traditum". Tamże, s. 133, § 17.

Olivi proponuje również inne rozwiązanie problemu pieczęci. Wzywa studentów do przyjęcia interpretacji duchowej. Rozpoznając w pieczęciach siedem epok, odnosi je do własnych siedmiu rozróżnień: *immaterialitas; extraneitas et immutabilitas; carnalis propinquitas et familiaritas; variarum promissionum et laudum iucunditas; apparens contrarietas; impossibilitas; inapprehensibilitas*. Autor, stosując powyższą terminologię, daje do zrozumienia, że człowiek powinien na różne sposoby poszukiwać wyjaśnienia prawdy Pisma:

§ 18. *Albo mogą być przyjęte duchowo według rozróżnienia siedmiu wieków, jeśli tylko pierwsza pieczęć byłaby materialnością, druga powierzchownością i niezmiennością, trzecia bliskością cielesną i poufalością, czwarta różnorodnością obietnic i przyjemnością pochwał, piąta ukazująca przeciwieństwo, szósta niemożnością, siódma niepoznawalnością. O tych rzeczach zostało powiedziane gdzie indziej²³.*

Olivi krótko przypomina, że można biblijne siedem pieczęci odnieść do nowych wydarzeń Nowego Testamentu, ukrytych oczywiście w Starym Przymierzu. W ten sposób wraca myślą do wcześniej poczynionych wyjaśnień (§ 9–15):

§ 19. *Albo mogą być ujęte według tych nowych dzieł Nowego Testamentu zamkniętych w podobnych dziełach Starego Testamentu²⁴.*

Zabity baranek wskazuje na jeszcze inną interpretację siedmiu pieczęci związaną ze śmiercią krzyżową Chrystusa. Pierwsza pieczęć, zdaniem egzegety, może oznaczać, że: w największej głupocie krzyża ukryta jest największa mądrość; w słabości moc; w niedostatku obfitość; w hańbie chwala; w smutku dostatek rozkoszy; w okrucieństwie niewinnej śmierci i przyzwoleniu na jego śmierć ukrywa się sprawiedliwość i miłosierdzie; w zgorzeniu i walce pokój i zgoda. W tym zestawieniu słycać echo biblijnych błogosławieństw:

§ 20. *Albo – ponieważ tu mówi się o zabiciu haranka – można powiedzieć, że siedem pieczęci to: największa głupota krzyża; niemoc; niedostatek; hańba; smutek; okrucieństwo niewinnej śmierci albo przyzwolenie na jego śmierci; zgorzenie lub walka. W tych bowiem zamyka się największa: mądrość, moc, obfitość, chwala, dostatek rozkoszy, sprawiedliwość i miłosierdzie, pokój i zgoda²⁵.*

²³ „Vel possunt accipi spiritualiter, secundum distinctionem septem aetatum, ut primum, scilicet: primum signaculum sit materialitas; secundum extraneitas et immutabilitas; tertium carnalis propinquitas et familiaritas; quartum variarum promissionum et laudum iucunditas; quintum apparens contrarietas; sextum impossibilitas; septimum inapprehensibilitas, de quibus alibi est tractatum”. Tamże, s. 133, § 18.

²⁴ „Vel possunt accipi secundum quaecumque nova opera Novi Testamenti, clausa in consimilibus operibus Veteris Testamenti”. Tamże, s. 133, § 19.

²⁵ „Vel, quia hic agitur de agno occiso, potest dici quod septem signacula sunt: Crucis summa stultitia; impotentia; inopia; ignominia; tristitia; saevitia in innocentis occisione seu in mortis eius permissione; scandalum sive pugna. In his enim clauditur summa; sapientia; potentia; copia; gloria; deliciarum affluentia; iustitia et misericordia; pax et concordia”. Tamże, s. 133, § 20.

Piotr Olivi nie widzi innej możliwości wejścia w tajemniczą jedność Pisma Świętego jak tylko przez głupotę krzyża. Wybiera z pośród wcześniej podanych interpretacji właśnie tę o głupocie krzyża i mądrości. W śmierci Chrystusa jest nadzieja powstania z martwych, czyli największa tajemnica Biblii. W Chrystusie ukryty jest klucz do zrozumienia Pisma:

§ 21. *Wiedz zaś to, że w harmonię tajemnic Bożych Pism nikt nie może wejść jak tylko przez głupotę krzyża etc. Bowiem największa głupota krzyża powstaje i wznosi się w największą mądrość, podobnie z innymi [tajemnicami]. Dlatego w Apokalipsie 3, 17 mówi się, że Chrystus ma „klucz Dawida, który otwiera i nikt nie zamyka, zamyka i nikt nie otwiera”²⁶.*

W paragrafach 22–32 autor – używając terminologii geometrycznej i filozoficznej oraz różnych porównań i metafor – opisuje symboliczne koła, pomiędzy które mają wejść słuchacze, aby zrozumieć tajemnicę *medium Scripturae*. Wcześniej w paragrafie 7 i 8 stosuje często *superlativus* i pojęcia filozoficzne, aby opisać *medium rotarum*. Tutaj koła posiadają właściwość (*proprietas*) wyrażającą się w siedmiu formach:

§ 22. *Trzeba zaś zwrócić uwagę na to, jakiego rodzaju są owe koła, w środek których trzeba wejść. I tak w słowach Ezechiela zostało poznane, że właściwość ma siedem form, mianowicie: liczebność w jedności; mnogość form z jednym kształtem; przerażający ogrom wielkości; przestrzeń pozostającą wokół; ruch obracalny lub obiegowy; następstwo lub regularność ruchu; korzyść duchową²⁷.*

Wielość w jedności (*numerositas in unitate*) to pierwsza forma symbolicznych kół Ezechiela dotycząca jednego i zarazem czterech kół. Egzegeta, wychodząc od tekstów biblijnych o kołach (Ez 1 i 10), przechodzi do wyjaśnienia ich znaczenia w kategoriach historii zbawienia. Królestwo Boga jest jedno, ale objawia się w czasie na cztery sposoby: pod cieniem figury Starego Testamentu (*sub umbra figurae*); przez wiarę w Nowym Przymierzu (*sub fide*); przez wyrazistość w *kontemplacji* Chrystusa (*sub contemplationis claritate*); przez szczęśliwość intuicyjnego widzenia Boga (*sub [intuitivae] visionis felicitate*). To zaś, zdaniem Piotra Oliviego, związane jest z tajemnicą samego Boga Trójjedynego w historii zbawienia. Wprowadzając do tekstu przenośnię rozwijającego się ziarna, wyjaśnia poczęcie Syna w Ojcu, *ut seminaliter*; wydanie samego

²⁶ „Scito autem quod in concordia arcana Scripturarum divinarum nemo potest intrare nisi per crucis stultitiam ect. Nam summa crucis stultitia resurgit et assurgit in summam sapientiam, et sic de aliis. Unde Apocalypsis 3, 7 dicitur Christus habere *clavem David, qui aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit*”. Tamże, ss. 133-134, § 21.

²⁷ „Advertendum autem, est cuiusmodi sunt istae rotae in quarum medium est intrandum. Et sicut in verbis Ezechielis traditur, septiformem proprietatem habere noscuntur, videlicet: numerositatem in unitate; multiformitatem cum uniformitate; staturae terribilem immensitatem; circumincessivam capacitatem; volubilem mobilitatem seu gyrabilitatem; sequelae seu motus regularitatem; spiritualem utilitatem”. Tamże, s. 134, § 22.

Chrystusa, *ut germinaliter*; wylanie Ducha, *ut ramificabiliter*. A wszystko po to, aby zobaczyć i poznać Boga w wiecznej szczęśliwości twarzą w twarz, czyli *ut facialiter*. Tak Olivi interpretuje apokaliptyczną wizję (5, 6) o Chrystusie *in medio quattuor animalium*:

§ 23. *Mają bowiem liczebność w jedności. Mówi się, że jest ich cztery i jedno. Bowiem u Ez 10, 9: „Widziałem i oto cztery koła cherubinów obok”. I u Ez 1, 15 mówi się, że „ukazało się jedno koło ponad ziemią”. Są bowiem jedno i cztery, tak jak jedno jest Królestwo i jedno miasto Boga, a jednak rozdzielone w różnych hierarchiach i królestwach, z których pierwsze było przyporządkowane pod cieniem figury, drugie pod wiarą, trzecie pod wyrazistością kontemplacji, czwarte pod szczęśliwością intuicyjnego widzenia. Podobnie jak w jednym cieniu albo w trzech literach [tekstu], lub w trzech hierarchiach królestwa Chrystusa byłoby ziarno. W pierwszym był Chrystus poczęty w Ojcu na sposób ziarna. W drugim, w samym sobie wydany na sposób kiełkowania. W trzecim, jako rozprzestrzeniony w wylaniu Ducha na sposób konaru. W czwartym, ujrzany i poznany w wiecznej szczęśliwości na sposób oblicza. Z powodu tego słusznie powiedziano wyżej, że był widziany przez Jana (Ap 5, 6) w środku czworga zwierząt²⁸.*

Analizując dalej fragment z Ez 1 i 10 o formach kół, stwierdza, że są wielokształtne i jednokształtne (*multiformes et uniformes*). To znaczy, że są o wielu postaciach, ale jednym kształcie. Cztery w jednym i jedno w czterech. Te cztery posiadają jedno podobieństwo – *quod una erat similitudo ipsarum quattuor*. Olivi przenosi to zrozumienie na cztery zwierzęta z Apokalipsy 4, 6–7. Każde zwierzę dotyczy innego oblicza jednej Biblii. Oblicze historyczne jest ukryte pod postacią wołu orzącego ziemię Pisma; prawne – lwa rządzącego i przerażającego; mądrościowe – człowieka uczonego w księgach Starego i Nowego Testamentu; prorocze – orła wyraźnie widzącego:

§ 24. *Są również wielokształtne i jednokształtne. Bowiem u Ez 1, 6 powiedziano, że koła mają cztery oblicza i że widok kół „jakby obraz morza” (1, 16), i że widok kół „jakby obraz kamienia chryzolitowego” (10, 9). I tam (10, 12) mówi się, że mają ciało i szyję, i ręce, i skrzydła, i oczy, i wszystko było pełne oczu w obiegu tych czterech. Zaś w rozdziale pierwszym i dziesiątym zostało powiedzia-*

²⁸ „Habent enim numerositatem in unitate. Dicuntur enim esse quattuor et una. Nam [Ezechielis] 10, 9: *Vidi, et ecce quattuor rotae iuxta cherubim*. Et [Ezechielis] 1, 15 dicitur quod *apparuit rota una super terram*. Sunt enim una et quattuor; quia sicut est unum regnum et una civitas Dei, sub distincta tamen in varias hierarchias et regna, quorum primum ordinatum fuit sub umbra figurae, secundum sub fide, tertium sub contemplationis claritate, quartum sub [intuitivae] visionis felicitate, ut sic in una umbra seu [textu] litterae trina [esset] medulla seu trina hierarchia regni Christi. In primo fuit Christus ut seminaliter in Patre conceptus. In secundo, germinaliter in se ipso editus. In tertio, ut ramificabiliter in spiritus diffusione expansus. In quarto, ut facialiter in aeterna felicitate visus et apprehensus. Propter quod bene dictus et supra, visus a Ioanne (Apoc. 5, 6) in medio quattuor animalium”. Tamże, s. 134, § 23.

*ne, że jedno było podobieństwo owych czterech. Mają więc wielopostaciowość z jednym kształtem, ponieważ mają cztery oblicza w swoim piśmie, mianowicie: historyczne – podobne do woła orzące ziemię pisma; prawne – podobne do lwa rządzącego i przerażającego; odnoszące się do mądrości – podobne do człowieka uczonego w księgach mądrościowych Starego Testamentu jak i w listach Nowego Testamentu; prorocze – podobne do orła wyraźnie widzącego*²⁹.

To nie koniec, egzegeta Piotr kontynuuje wykład o wielości kształtów Pisma Świętego. Dzielać Biblię na cztery kształty, autor nie zapomina o jej jedności. Następnie wprowadza słuchaczy do ogrodu z wieloma drzewami. A kiedy przedstawia obraz siedmiu rozrastających się drzew mających jeden korzeń, kolejny raz wyraża prawdę o wielkiej różnorodności w Piśmie:

*§ 25. Są one bowiem wielokształtne, ponieważ często łączą się rzeczy historyczne z prawnymi i mądrościowymi, i proroczymi; byleby tylko te cztery wspomniane miały księgi rozdzielone przez jakąś antonomazję. Pismo Święte zostało bowiem dane w postaci drzew zasadzonych w jednym ogrodzie albo wychodzących z jednego korzenia, z których pierwsze rozwija się w pień historii patriarchów rozszerzony w gałęzie i liście prawnych przepisów. W drugim pniu rozwija się historia Jozuego i sędziów, i trzech pierwszych królów, rozpostarta w psalmach Dawida i w mądrościowych świadectwach, i pieśniach Salomona. W trzecim pniu rozwija się historia następnych królów rozszerzona przez prorocze przepowiednie. W czwartym biegnie historia Machabeuszy rozpostarta w mądrościowych świadectwach księgi Mądrości i Syracha. W piątym rozwija się historia ewangeliczna z prawami i świadectwa Chrystusa. W szóstym rozszerza się historia Dziejów Apostolskich i rodzącego się Kościoła rozwinięta w treści listów. W siódmym biegnie prorocstwo albo wizja budująca tajemnie bieg historyczny całego Kościoła*³⁰.

²⁹ „Sunt etiam multiformes et uniformes. Nam [Ezechielis] 1, 6 dicitur quod rota habebat quattuor facies; et (1, 16) quod aspectus rotarum quasi visio maris; et 10, 9 quod aspectus rotarum quasi visio lapidis chrysolithi. Et ibidem (10, 12) dicitur quod habebant corpus et colla et manus et pennas et circulos, et omnia erant plena oculis in circuitu ipsarum quattuor. Capitulo autem primo et decimo dicitur quod una erat similitudo ipsarum quattuor. Habent igitur multiformitatem cum uniforme, quia habent quattuor facies in sua littera, scilicet: historialem, similem bovi terram litterae sulcanti; legale, leoni imperanti et terrenti; sapientialem, similem homini docenti, ut in libris sapientialibus quantum ad Vetus Testamentum, in epistolis quantum ad Novum; prophetalem, similem aquilae perspicaciter videnti”. Tamże, s. 134, § 24.

³⁰ „Sunt etiam multiformes, quia saepe ducunt simul historialia cum legalibus et sapientialibus et prophetalibus; licet per quandam antonomasiam quattuor praedicta libros habeant distinctos. Est enim Scriptura sacra edita instar arborum in uno horto consitarum vel de una radice prodeuntium, in quarum prima currit stipes historiae patrum, diffusus in ramos et folia legalium praeceptorum. In secunda currit historia Iosue et iudicum et trium priorum regum, diffusa in psalmos David et in sapientialia Salomonis documenta et cantica. In tertia currit historia sequentium regum diffusa per propheta vaticinia. In quarta currit historia Machabaeorum, diffusa in sapientialia documenta libri Sapientiae et Ecclesiastici. In quinta currit historia

Historia Starego Testamentu toczy się w wieloraki sposób (*multipliciter*). Następuje wtrącenie na temat czterech ksiąg określonych jako *historiae partiales*. Owe częściowe historie – czyli księgę Judyty, Estery, Hioba, Tobiasza – odnosi Olivi i tym razem do *quattuor facies* z Apokalipsy:

§ 26. *Znowu historia Starego Testamentu rozwija się w wieloraki sposób. Po pierwsze oczywiście na kształt jednego kola biegnącego od początku wieku aż do dziejów Machabeuszy albo raczej do historii Ezdrasza i Nehemiasza. Ciągłe bowiem aż do tego czasu kontynuowane są historie, do których dodane są cztery częściowe historie, jakby cztery oblicza, mianowicie Judyty i Estery oraz Hioba i Tobiasza*³¹.

Posługując się wieloma porównaniami: dwaj cherubini; dwa drzewa; owoc i drzewo; pisklę i jajko; jądro i muszla, egzegeta ukazuje zależności pomiędzy Starym i Nowym Testamentem. Pomimo wielkiej różnorodności, także duchów rozumnych w Biblii, posiada ona jeden kształt, ponieważ pochodzi od Jednego, zmierza do Jednego i objawia się w Jednym:

§ 27. *Innym sposobem, Pismo dane jest w postaci dwóch cherubinów wzajemnie na siebie patrzących i zderzających się swoimi spojrzzeniami w błaganiach, to jest w Chrystusie, albo na kształt dwóch drzew, z których jedno wychodzi z drugiego. I taki jest Stary i Nowy Testament. Nowy ma się do Starego albo jak owoc do drzewa, z którego pochodzi, albo jak pisklę do jajka, jądro do muszli. Zaś według ducha mają jeden wygląd albo oblicze skierowane jeden do wyższych, drugi do niższych, jeden do pomyślnych jak od prawicy, drugi do przeciwnych albo wrogich jak od lewicy. Są bowiem liczne kształty z powodu wielkiej liczby postaci i rozumnych duchów. Jednokształtne zaś są, ponieważ przez jednego i do jednego, i w jednym*³².

Staturae terribilem immensitatem kół ezechielowych ogarniają całą rzeczywistość duchową ludzi, aniołów i Boga. Z tego powodu posiadają niezwykłą *longitudo, latitudo, sublimitas et profundum*. Słychać tutaj echo listu do Efezjan 3, 18:

evangelica cum Christi legibus et documentis. In sexta currit historia Actuum Apostolorum et nascentis Ecclesiae, diffusa in epistolares informationes. In septima currit prophetia seu visio, texens occulte historiam decursum totius Ecclesiae". Tamże, ss. 135-136, § 25.

³¹ „Rursus historia Veteris Testamenti currit alio modo multipliciter. Primo scilicet instar unius rotae currentis ab initio, saeculi usque ad gesta Machabaeorum; vel potius usque ad historia Esdrae et Nehemiae. Usque enim ad illud tempus continuantur historiae, quibus adnectuntur historiae quattuor partiales quasi quattuor facies, scilicet Iudithet Esther, lobet Tobiae". Tamże, s. 135, § 26.

³² „Alio autem modo est edita Scriptura instar duorum Cherubim mutuo se respicientium et suis aspectibus concurrentium in propitiatorium, id est in Christum; seu instar duarum arborum quarum una prodiit ex altera. Et haec sunt et Novum Testamentum. Vel Novum se habet ad Vetus quasi fructus ad arborem de qua manat; vel quasi pullus ad ovum et nucleus ad testam. Secundum vero spiritum habent unum aspectum seu faciem ad superiora, alium ad inferiora; alium ad prospera quasi a dexteris, alium ad adversa seu hostilia quasi a sinistris. Sunt etiam multiformes propter multitudinem figurarum et spiritualium intelligentiarum. Uniformes autem sunt, quia ab uno et ad unum et in uno". Tamże, s. 135, § 27.

§ 28. *Jednak, ponieważ cudownym sposobem są wzajemnie dla siebie harmonijne, mają także rozmiary przerażającej wielkości. Dlatego u Ezechiela 1, 18 powiedziano, że „rozmiar i wielkość, i wygląd koła był przerażający”. Mają też rozmiar ogromny i przerażający, ponieważ sięgają od początku wieków aż do wieczności i od najniższego stworzenia aż do najwyższego Boga, i ogarniają w sobie jedność ciała wybranych i ciała odrzuconych albo całe miasto Boga i diabła. Stąd cudowna jest ich długość, szerokość, wysokość i głębokość³³.*

Owe koła mają pojemność dookoła powstającą. Olivi do tej formy kół stosuje trzy porównania: *signatum in signo et e converso, fructus in semine et e converso, effectus in causa et e converso*. Jedność Pisma Świętego jest niepodważalnym faktem:

§ 29. *Mają także pojemność dookoła powstającą. Jedno jest bowiem w drugim jak naznaczenie w znaku i odwrotnie oraz jak owoc w ziarnie, czy skutek w przyczynie i odwrotnie. Z tego powodu w rozdziale pierwszym i dziesiątym zostało powiedziane, że ich wygląd i dzieła „jak gdyby koło było w środku koła” (1, 16; 10, 10)³⁴.*

Wszystko w kołach obraca się wokół centrum (*medium*). Podobnie każda z czterech części w Piśmie, o których pisano w paragrafach 24 i 25, biegnie ku Chrystusowi – *medium Scripturae*:

§ 30. *Mają także ruch obrotowy lub obiegowy. Zawsze bowiem biegną wokół swego centrum albo środka, o którym była już mowa. Dlatego w 10, 13 „koła owe nazwał obracalne”. A niewiele wcześniej powiedziano, że „gdy przychodzą, to rozchodzą się w czterech kierunkach” (10, 11). I w 1, 17, że „w czterech kierunkach owi idący podążają”³⁵.*

Olivi patrzy na koła i zastanawia się nad ich związkiem z cherubinami. Odkrywa formę kół, którą zwie regularnością ruchu (*motus regularitatem*). Koła podążają za stworzeniami, ich kontemplacją i poznaniem. *Rotae* są zależne w swoim ruchu od cherubinów i krok za krokiem postępują za nimi. Tak księgi

³³ „Tamen quia miro modo sibi invicem sunt conproportionatae, habent etiam staturae terribilem immensitatem. Unde [Ezechielis] 1, 18 dicitur quod *statura erat rotis et altitudo et terribilis aspectus*. Habent etiam staturam immensam et terribilem, quia perungunt ab initio saeculi usque in aeternum et ab infimo creaturae usque ad summum Deum, et comprehendunt in se universitatem corporis electorum et corporis reproborum seu totam civitatem Dei et diaboli. Unde mira est earum longitudo, latitudo et sublimitas et profundum”. Tamże, ss. 135-136, § 28.

³⁴ „Habent etiam circumincessivum capacitatem. Una est enim in altera, sicut signatum in signo et e converso, et sicut fructus in semine et effectus in causa et e converso. Propter quod capitulo primo et decimo dicitur quod *aspectus earum et opera quasi sit rota in medio rotae* (1, 16; 10, 10)”. Tamże, s. 136, § 29.

³⁵ „Habent etiam volubilem mobilitatem seu gyrabilitatem. Semper enim gyrantur circa suum centrum sive medium, de quo iam est praedictum. Unde 10, 13: *Rotas istas vocavit volubiles*. Et paulo ante dicitur quod *quum ambularent, in quattuor partes gradiebantur* (10, 11). Et 1, 17 quod *per quattuor partes earumeuntes ibant*”. Tamże, s. 136, § 30.

Pisma są blisko swoich autorów, a słuchacze idą tuż obok nauczycieli. Ostatecznie koła podążają za duchem, dokądkolwiek zmierza:

§ 31. *Mają bowiem następstwa albo regularność ruchu, ponieważ stworzenia zawsze idą za ruchem i zatrzymaniem ich samych. Podążają także cudownie za kontemplacją i poznaniem aniołów bądź doktorów, od których lub przez których pochodzą, bądź są ukazywane. Stąd i w słowie wstępnym słusznie zostało powiedziane, „że są poniżej cherubinów” (10, 2). Owe bowiem stworzenia nazywane są „cherubinami”, jak mówi Ezechiel w rozdziale 10, ponieważ odpowiadają w cudowny sposób każdemu doktorowi i słuchaczowi, zarówno w pędzie, jak i mierze ducha. I to jest to, o czym mówi się w rozdziale pierwszym: gdy chodzą stworzenia, chodzą i koła obok nich, a z podniesionymi w górę zostają podniesione, a ze stojącymi stoją (por. Ez 1, 19–20). Postępowały bowiem także za duchem, gdziekolwiek szedł, tak jak tam zostało powiedziane³⁶.*

Egzegeta, kończąc rozważania na temat *veritas* w Piśmie, wymienia ostatnią formę kół – *spiritualis vitalitatem*. Żywotność kół pochodzi od ducha, czyli od aniołów. Bóg przez duchy anielskie daje duchowe zrozumienie wszystkiego w Piśmie Świętym:

§ 32. *Mają także sposób życia duchowy. Bowiem „duch życia był w kołach” jak tam powiedziano (1, 20). Cokolwiek bowiem w nich jest, całe jest pełne ducha i zrozumienia duchowego³⁷.*

2. Caritas

Kontynuując *triadę egzegetyczną*, Piotr Olivi przechodzi od prawdy do miłości (*caritas*). Odkrycie prawdy wzbudza w człowieku ogień miłości. Egzegeta franciszkański wzywa swoich studentów, aby napełnili ręce żarzącymi węglami Pism i odkryli tajemniczy ogień prowadzący do miłości. Wymienia siedem znaków ognia w Biblii, które analizuje w następnych paragrafach:

§ 33. *Jeśli zaś chcesz po wstąpieniu i po zrozumieniu prawdy być napełniony ogniem miłości – „Napełnij swoje ręce żarzącymi się węglami” Pism. Napisane jest bowiem: „Plonąca twoja mowa gwałtownie” (Ps 118, 140) oraz: „czyste*

³⁶ „Habent etiam sequelae seu motus regularitatem, quia semper sequebantur animalia et motum et stationem ipsorum. Sequuntur etiam mirabiliter contemplationem et perspicaciam angelorum sive doctorum, a quibus vel per quos manant seu exponuntur. Unde et in themate praefato merito dicta sunt esse *subtus cherubim* (10, 2). Illa enim animalia *cherubim* vocabantur, prout Ezechielis decimo habetur. Unicuique enim, doctori et auditori iuxta impetum et mensuram spiritus, modo mirabili correspondent. Et hoc et quod dicitur capitulo primo: Cum ambularent animalia, ambulabant et rotae iuxta ea, et cum elevatis elevabantur, et cum stantibus stabant (cf. Ezech. 1, 19-20). Sequebantur etiam spiritum quocumque ibat, sicut ibidem dicitur”. Tamże, s. 136, § 31.

³⁷ „Habent etiam spiritualem vitalitatem. Nam *spiritus vitae erat in rotis*, sicut ibidem dicitur (1, 20). Quidquid enim est in eis, totum est plenum spiritu et intelligentia spirituali”. Tamże, s. 136, § 32.

mowy Pana badane ogniem” (Ps 17, 31). Ten zaś ogień został nam mistycznie przedstawiony w świętych wizjach, ofiarowanych ofiarach, przygotowanych potrawach, gwałtownych ruchach, żywotnych kształtach natury, oczyszczeniach hierarchii, pochwałach, przemianach i ukształtowaniach serafinów. Na znak tego, że przez ogień miłości jesteśmy przeprowadzani do wizji duchowych, oznaczeń i pobożności, skosztowania pokarmów, ruchów i działań, bezinteresownych uprzejmości, oczyszczeń i radości³⁸.

Visiones to pierwszy sposób objawienia ognia miłości w Biblii. W wizjach Bóg ukazuje się pośród ognia. Autor, wychodząc od wersetu z Ef 3, 17 o ugruntowaniu i utwierdzeniu w miłości, wskazuje na starotestamentalne przykłady wizji ognia, w których objawia się Bóg. Znak ognia w Piśmie prowadzi do odkrycia *caritas*:

§ 34. *W wizjach zaś wygląd ognia przedstawia się w znaku, który prowadzi do nich przez ogień miłości, oprócz tego Ef 3, 17 „W miłości zakorzenieni i utwierdzeni itd.”. Z tego powodu także Pan ukazał się Mojżeszowi w środku ognia w księdze Wyjścia 4. „I cała góra Synaj dymiała w tym miejscu, gdzie zstąpił Pan na nią w ogniu” (Wj 19, 18). „I obraz chwały Pana był jak ogień gorejący na szczycie góry na oczach synów Izraela” (Wj 24, 17). „I podobieństwo stworzeń było jak ogień węgli płonących i była widziana w środku stworzeń wspaniałość ognia” (Ez 1, 13)³⁹.*

Sacrificiones, czyli ofiary Starego Przymierza, to znak związany z ogniem podtrzymywanym przez kapłana na ołtarzu. Olivi stwierdza, że *ignis iste est perpetuus*:

§ 35. *O ofiarach zaś czyta się w Kpl 6, 12: „Płomień na moim ołtarzu zawsze będzie płonął, żywił go będzie kapłan, dorzucając dREW i kładąc ofiary całopalne z góry, będzie palił tłuszcze”. Ogień ten jest wieczny, nigdy nie braknie go na ołtarzu⁴⁰.*

³⁸ „Si autem post ingressum et intelligentiam veritatis vis caritatis igne repleti: *imple manus tuas prunis igneis* Scripturarum. Scriptum est enim: *Ignitum eloquium tuum vehementer* (Ps. 118, 140), et *eloquia casta Domini, igne examinata* (Ps. 17, 31). Iste autem ignis mystice nobis proponitur in: sacris visionibus; sacrificiorum oblationibus; ciborum decoctionibus; rapidis motionibus; naturae vividis formationibus; hierarchicis repurgationibus; seraphicis laudibus et transformationibus et informationibus. In signum quod per ignem caritatis perducimur ad: spirituales visiones; significationes et devotiones; degustationes et cibationes; motiones et actiones; gratuitas formationes; repurgationes; iubilationes”. Tamże, ss. 136-137, § 33.

³⁹ „In visionibus quidem species ignis proponitur in signum quod ad eas pervenitur per ignem caritatis, iuxta illud ad Ephesios 3, 17: *In caritate radicati et fundati* etc. Propter quod etiam Dominus apparuit Moysi de medio ignis, Exodi quarto. *Et totus mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus super eo in igne*, Exodi 19, 18. *Et species gloriae Domini erat quasi ignis ardens in vertice montis in conspectu filiorum Israel*, Exodi 24, 17. *Et similitudo animalium erat quasi carbonum ignis ardentium, et visio in medio animalium erat splendor ignis*, Ezechielis 1, 13”. Tamże, s. 137, § 34.

⁴⁰ „De sacrificionibus autem legitur Levitici 6, 12: *Ignis in altari meo semper ardebit, quem nutrit sacerdos subiciens ligna, et imponens holocausta desuper adipem adolebit*. Ignis iste est perpetuus qui nunquam deficit in altari”. Tamże, s. 137, § 35.

Ogień jako znak (*signum*) towarzyszy ludziom w codziennym życiu. *Ignis* jest niezbędny w przygotowaniu posiłku, a zatem w podtrzymaniu życia:

§ 36. *O przygotowanych posiłkach w Wj 12, 8: „Jedzą mięsa owej nocy pieczone na ogniu”⁴¹.*

Starotestamentalne obrazy ukazują ogień w gwałtownych ruchach (*in rapidis motionibus*). Ten znak odkrywa dynamikę i różne formy *caritas*:

§ 37. *O gwałtownych i niespokojnych ruchach w Dn 7, 10: „Strumień ognisty i gwałtowny” itd. A w 2 Krl 2, 11: „Oto wóz ognisty i konie ogniste”. I w 2 Krl 6, 17: „Góra pełna koni i wozów ognistych”. Tamże o kolumnach ognia. Podobnie w Ps 103, 4: „Duch, który czyni swoich aniołów i swoje sługi płomieniem ognia”⁴².*

In naturae vividis formationibus, egzegeta wskazuje na życiodajne źródło, którym jest słońce. Z niego pochodzi ciepło i promienie ożywiające całą ziemię. Tak *ignis caritatis* ożywia relacje międzyludzkie:

§ 38. *O ognistych ukształtowaniach natury – o słońcu i jego dziełach, którego to słońca ciepłotą i żarem wszystkie niższe są stwarzane – mówi w Syr 43, 3–4: „W południe pali ziemię, strzegąc pieca w trudach żaru, słońce potrójnie palące góry, wysyłające promienie ogniste - trzy razy promieniem, mianowicie: prostym, załamanym i odbitym albo: porannym, południowym i wieczornym, wznoszącym lub wschodzącym, stojącym, powracającym lub zachodzącym”⁴³.*

Ogień jest też znakiem oczyszczenia z grzechu. Brat Piotr przechodząc od srebra i złota, synów Lewiego oraz Izajasza zatrzymuje się na ogniu, którym będzie dokonywał oczyszczenia sam Chrystus:

§ 39. *O hierarchicznych oczyszczeniach w Lb 31, 23: „Wszystko, co może przejść przez płomienie w ogniu, oczyszcza się”. A w Prz 17, 3: „W ogniu bada się złoto i srebro”. I w Ml 3, 2-3: „Ten sam ogień jakby wypływający i jakby ziola foluszników, i oczyści synów Lewiego” itd. A w Iz 6, 6-7: „serafin kamieniem płonącym, który szczypcami wziął z ołtarza, oczyścił Izajasza”. I w Mt 3, 11: „On sam będzie was chrzczył w Duchu Świętym i ogniu”⁴⁴.*

⁴¹ „De ciborum decoctionibus Exodi 12, 8: *Edent carnes nocte illa assas igni*”. Tamże, s. 137, § 36.

⁴² „De rapidis et strenuis motionibus, Danielis 7, 10: *Fluvius igneus rapidusque*, etc. Et IV Regum 2, 11: *Ecce currus igneus et equi ignei*. Et [IV Regum] 6, 17: *Mons plenus equorum et curruum igneorum*. Item, de columna ignis. Item, in Psalmo (103, 4): *Qui facit angelos suos spiritus et ministros suos flammam ignis*”. Tamże, s. 237, § 37.

⁴³ „De vividis naturae formationibus, Ecclesiastici 43, 3-4, qui loquens de sole et eius operibus, cuius calore et ardore vivifico inferiora omnia procreantur, dicit: *In meridiano exurit terram, fornacem custodiens in operibus ardoris; tripliciter sol exurens montes, radios exsufflans igneos*, triplici scilicet radio, scilicet recto, fracto, et reflexo. Vel: matutino; meridiano; vespertino; ascendenti vel orienti; stanti; recedenti vel [occidenti]”. Tamże, s. 137, § 38.

⁴⁴ „De hierarchicis repurgationibus, Numeri 31, 23: *Omne quod potest transire per flammam, igne purgabitur*. Et Proverbiorum 17, 3: *In igne probatur aurum et argentum*. Et Malachiae 3, 2-3: *Ipse quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum, et purgabit filios Levi*, etc. Et Isaiae

W siódmym (czyli ostatnim) znaku ognia Olivi, wyjaśniając znaczenie zwrotu *serafin* – zapalający ogień, i przypominając *języki ognia* z Dziejów Apostolskich, spostrzega *ignis inter cherubim*, czyli w centrum Pism, w Chrystusie. I to właśnie było pragnieniem i zamiarem autorów biblijnych, aby ów ogień umieścić *in medio Scripturarum*. Studenci franciszkańscy przyjmujący gorliwie *ignis* mają zwracać uwagę na ostateczny zamiar i wewnętrzne uczucie autorów Pisma Świętego oraz na tajemne *mysterium* Chrystusa. Dlatego celem wszystkich przykazań w Biblii jest *caritas Christi*:

§ 40. O chwałach serafinów, którzy wołają: Święty w Iz 6, 3, gdzie serafin tłumaczy się „zapalający”. A w Dz 2, 13: „Ukazały się im języki rozdzielone jakby z ognia”. Mówi się, że ów ogień jest pomiędzy cherubinami, ponieważ w najskrytszym uczuciu i zamiarze uczonych stanął w centrum Pism, to jest w Chrystusie. I dlatego trzeba, aby ten, który chce ów ogień obficie przyjmować, we wszystkim zawsze uważał na ostateczny zamiar i wewnętrzne uczucie piszących i tajemne *mysterium* Chrystusa. Bowiem według Apostoła w liście do Tymoteusza (1 Tm 1, 5) celem wszystkich przykazań jest miłość Chrystusa⁴⁵.

3. Aequitas

Piotr Olivi zamyka *triadę egzegetyczną* owego *principium* krótkim omówieniem *aequitas*. Sprawiedliwość wyraża się w sądzie Bożym. Egzegeta wyjaśnia ów sąd w siedmiu symbolicznych czasach gniewu Bożego (Ap 16). Oznaczają one siedem uniwersalnych sądów Boga:

§ 41. *Ten zaś, kto chce ujrzeć sprawiedliwość Bożego sądu wyrażoną w Pismach, powinien – obok wylewu siedmiu czas Apokalipsy (Ap 16), oczyścić ponad: ziemię, morze, rzeki i źródła, słońce, siedzibę bestii, rzekę Eufrat, powietrze – zwrócić uwagę na wylew siedmiu uniwersalnych sądów*⁴⁶.

Ogarniając całość Biblii, Olivi przedstawia siedem powszechnych sądów Boga. Poczynając od sądu nad pierwszymi rodzicami (Rdz 3), a skończywszy

6, 6-7: Seraphim calculo ignito, quem forcipe accepit de altari, purgavit Isaiam. Et Matthaei 3, 11: *Ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto et igni*. Tamże, s. 137, § 39.

⁴⁵ „De seraphicis laudibus, Isaias 6, 3, ubi seraphim, quod interpretatur incendentes, clamabant: Sanctus. Et Actuum 2, 13: *Apparuerunt illis disperitatae linguae tamquam ignis*. Dicitur autem esse iste ignis inter cherubim, quia intimo affectu et intentione doctorum in medio Scripturarum, id est in Christo, consistit. Et Ideo qui vult hunc ignem abunde trahere, oportet quod in omnibus finalem intentionem et internum affectum scribentium Christique arcanum mysterium semper attendat. Finis enim omnium preceptorum est caritas Christi, secundum Apostolum ad Timotheum (1 Tim. 1, 5)”. Tamże, ss. 137-138, § 40.

⁴⁶ „Volenti autem videre aequitatem divini iudicii in Scripturis expressam, attendenda est effusio septem universalium iudiciorum, iuxta effusionem septem phialarum Apocalypsis (Apoc. 16), videlicet super: terram; mare; flumina et fontes; in sole; sedem bestiae; fluvium Euphraten; aerem”. Tamże, s. 138, § 41.

na potępieniu w czasie Sądu Ostatecznego. Ciekawe, że na określenie odrzucenia Żydów używa przysłówka *universaliter*, nie respektując tekstu z listu do Rzymian 11 o nawróceniu Narodu Wybranego w czasach ostatecznych:

§ 42. *Istnieją zatem takie sądy: początkowe skażenie, zanurzenie, rozdzielenie języków, batwochwalstwo, wszczynanie wojny, wypędzanie bożków i demonów przez Chrystusa lub powszechne odrzucenie Żydów, ostateczne potępienie wszystkich odrzuconych*⁴⁷.

Piotr Jan Olivi kończy *principium* wprowadzające w studiowanie Biblii zachętą: *igitur procuremus ut*, do podjęcia trudu odkrywania *veritas, caritas, aequitas*. W ten sposób studiujący Pismo przez bojaźń Bożą powstaną w blasku i będą kosztować słodyczy Słowa Bożego. Oczywiście centrum Pisma Świętego jest Jezus Chrystus, źródło prawdy, sprawiedliwości i miłości:

§ 43. *Zatem troszczymy się, abyśmy w kontemplacji prawdy spostrzegli sprawiedliwość, przez którą wryta jest w nas Boża bojaźń, i abyśmy powstali w blasku, w kosztowaniu boskiej miłości i słodyczy w Pismach, którą ukazuje nam Jezus Chrystus, źródło prawdy, sprawiedliwości i miłości. Na wieki wieków Amen*⁴⁸.

Zakończenie

Traktat *De Christo* jest typowym dla XIII wieku wstępem do studiów biblijnych, w którym autor wychwala tajemniczą wielkość Słowa Bożego, dokonuje podziału Pisma Świętego i podaje klucz do właściwej interpretacji Biblii. Egzegeta franciszkański, wprowadzając studentów zakonnych w zrozumienie tajemnicy Pisma, przypomina o podstawowej prawdzie: *medium Scripturae Christus est*. Bracia zakonni powinni przyłgnąć (*adhaerere*) do Chrystusa, aby odkryć centrum i źródło Pisma. Bez tego doświadczenia wiary, czytający Biblię, mogą pogubić się w ogromnej różnorodności tekstów i ich znaczeń. Dlatego, zdaniem Oliviego, Chrystus jako *medium Scripturae*, porządkuje owe *multiformes* Pisma według trzech wartości: *veritas, caritas, aequitas*. Piotr Olivi, wyjaśniając swoją *triadę egzegetyczną*, najwięcej miejsca poświęca poznaniu *veritas* w Biblii (§ 6–32). Poznanie prawdy dokonuje się wtedy, gdy brat mniejszy decyduje się wejść w centrum ezechielowych kół (*Ingrederere in medio rotarum!*). Brat Piotr rozumnie w czasowniku *ingredi* wagę osobistego zaangażowania w trud poznawania prawdy w Piśmie. Trzeba wejść osobiście w wydarzenie wia-

⁴⁷ „Sunt autem haec iudicia: originalis infectio; submersio; linguarum divisio; idolatratio; in bella iruitio; idolorum et daemonum per Christum exterminatio vel universaliter Iudaeorum abiectio; omnium reproborum extrema condemnatio”. Tamże, s. 138, § 42.

⁴⁸ „Igitur procuremus ut, contemplando veritatem, animadvertamus aequitatem per quam, impresso in nobis divino timore, assurgamus in ardorem, degustando in Scripturis divinum amorem et dulcorem, quem nobis administret Christus Iesus, fons veritatis aequitatis et caritatis. In saecula saeculorum. Amen”. Tamże, s. 138, § 43.

ry, aby rozpocząć proces odkrywania *veritas*. W dalszej drodze poznawania tajemnic Pisma młody student franciszkański otrzymuje pomoc od doświadczonych nauczycieli, aby mógł rozróżnić cztery rodzaje tekstów biblijnych: historyczne, prawne, mądrościowe i prorocze oraz zobaczyć jedność Starego i Nowego Testamentu, ukrytą w Chrystusie. A kiedy umocni się w poznawaniu prawdy, będzie mógł *napelnić swoje ręce żarzącymi węglami* (Ez 10, 2), to znaczy, że poznana w słowie Bożym prawda rozpali w jego sercu ogień miłości. Zdaniem Oliviego w rozważaniu Pisma Świętego, poznanie *prawdy* prowadzi do przyjęcia *miłości* i zrozumienia tajemnicy *sprawiedliwości* Boga, która jest wyrazem Jego miłości rozrzuconej w geście proroczym nad miastem.

W *De Christo* ujawnia się chrystocentryczna myśl egzegety prowansalskiego na temat historii zbawienia w Biblii. Z jednej strony widzi on potrzebę podziału historii zbawienia na siedem wydarzeń, a z drugiej odniesienia wydarzeń Starego do czasu i wydarzeń Nowego Przymierza w Chrystusie. Gdy pisze o jakimś wydarzeniu starotestamentalnym, to od razu wspomina właściwe poprzedniemu zdarzenie nowotestamentalne (§ 9–10). Cała historia zbawienia ma sens o tyle, o ile jest rozpatrywana przez pryzmat zbawczych wydarzeń Jezusa Chrystusa. Biblię można zrozumieć, gdy odkryje się tajemnicę jedności Pisma w Chrystusie. I takie patrzyenie na Pismo Święte jest dla Oliviego najważniejszą zasadą hermeneutyczną, którą przekazuje w *De Christo* swoim młodszym braciom poszukującym zrozumienia Biblii. Brat Piotr, podając studentom franciszkańskim klucz do interpretacji świętego tekstu, realizuje zapowiedź daną we wcześniejszym wstępie biblijnym, *De doctrina: De istis tamen clavibus et de modo ducendi eas amplior exigetur tractatus*⁴⁹.

Summary

Michał Cwierz

Peter John Olivi (1248–1298) Principium de Christo, medio Scripturae

De Christo treatise is a typical introduction to biblical studies of the 13th century in which the author praises mystical greatness of the Word of God, outlines parts of the Holy Bible and gives the key to its contemporary interpretation. This Franciscan exegete, while introducing the religious students in understanding the mystery of the Bible, reminds the basic truth: the main focus of the Bible is Christ (*medium Scripturae Christus est*). The religious brothers should hold on to Christ in order to discover the focus and meaning of the

⁴⁹ Tamże, s.108, § 75.

Gospel. Without this experience of faith, one who reads the Bible can get lost in tremendous variety of verses and their meanings. Therefore Olivi interpretes the Bible in accordance with three qualities: truth, love and justice (*veritas, caritas, aequitas*). In explaining his three exegetics, his focus centers on learning the truth of the Bible. The understanding of truth is achieved when the brother minor decides to enter into the center of Ezekiel's circles (*Ingrederi in medio rotarum!*). Brother Peter understands in the verb *ingredi* the seriousness of personal engagement in the effort of learning truth in the Bible. One has to enter personally into the mystery of faith in order to begin the process of discovering *veritas*. In delving deeper in learning the Bible, the young Franciscan student receives help from experienced teachers in order to differentiate four types of biblical texts: history, law, wisdom and prophecy as well as to see the unity of the Old and New Testament, hidden in Christ. As the student strengthens himself in learning the truth, he will be able to "fill his hands with burning coal" (Ez 10:2) that means that the truth discovered in the Word of God will ignite the fire of love in his heart. According to Olivi, in reflecting upon the Holy Bible, learning of truth leads to acceptance of love and understanding the mystery of God's justice, that is an expression of His love spread in the prophetic gesture over the city. In *De Christo* reveals the christocentric thought of the Provansal exegete on the subject of the history of salvation in the Bible. On one hand he sees the need to divide the history of salvation into seven events. On the other hand he sees the need to relate the events of the Old Testament to the time and events of the New Covenant in Christ. The whole history of salvation has sense only when it is looked through the prism of salvational actions of Jesus Christ. The Bible can be understood when one will discover the mystery of the Bible unity in Christ. This understanding of the Holy Bible is for Olivi the main hermeneutical principle that he presents in *De Christo*.